

Izvoare istorice comentate

Slavii vechi în opera lui Maurikios ¹ „Arta militară”

Veacul al VI-lea din istoria bizantină este dominat la frontiera dunăreană de luptele cu „sciții” și neamurile slave. „Sciții” autorilor bizantini sînt populațiile de origine turanică, între care cele mai însemnate sînt în această perioadă avarii. Mult mai importante însă pentru istoria bizantină și chiar pentru istoria europeană sînt populațiile slave, care în secolul al VII-lea aveau să colonizeze Peninsula Balcanică și să schimbe pentru totdeauna înfățișarea etnopolitică a regiunii. Slavii apar la Dunărea de Jos în primii ani ai veacului al VI-lea și prima lor incursiune în Balcani are loc în anul 517, sub domnia lui Anastasius. Apoi expedițiile lor în provinciile balcanice ale imperiului devin tot mai numeroase, ajungînd pînă la Marea Egee și Marea Adriatică. În alianță cu avarii, presiunea lor asupra granițelor bizantine crește la sfîrșitul veacului al VI-lea, iar după 602 ei se stabilesc în masă la sud de Dunăre.

Din perioada primelor contacte cu lumea romano-bizantină datează și cele dintîi informații scrise relative la vechii slavi. Cele mai importante știri se află la Iordanes, Procopiu din Cezareea și Maurikios, care ne oferă date din epoca în care slavii se aflau încă la nord de Dunăre. Lucrarea acestuia din urmă, *Arta militară*², furnizează informații prețioase asupra vieții economice a slavilor, asupra organizării lor militare și social-politice ca și asupra credințelor religioase.

Textul

Neamurilor slavilor³ și anților⁴ au traiul și obiceiurile la fel și sînt sloboade: ele nu rabdă nicidecum să fie robite sau stăpînite și mai cu seamă, în țara lor⁵. Au mulți bărbați și sînt rezistente, îndurînd cu ușurință căldura, frigul, ploaia, goliciunea trupului și lipsa de hrană... Pe cei care se află prizonieri la ei nu-i țin ca sclavi pînă la nesfîrșit, ca celelalte neamuri, ci le hotărîsc un anumit timp și lasă în seama lor dacă doresc să se întoarcă în ținuturile de baștină, plătind o răscumpărare oarecare, sau rămîn acolo slobozi și prieteni⁶. Au o mulțime de animale de tot felul și de roade, mai ales mei și parîng⁷... Locuiesc în păduri și pe lîngă riuri, mlaștini și bălți greu de pătruns și își fac mai multe ieșiri din locuințele lor. Lucrurile de trebuință le țin ascunse în pămînt și nu agonisesc nimic de prisos, să se vadă⁸. Duc o viață de jaf⁹ și le place să-și încerce dușmanii în locuri încurcate, înguste și stîlcoase. Folosesc cu pricepere năvălirile repezi, înfruntările pe neașteptate și loviturile pe furiș, ziua și noaptea, și născocesc multe căi de înfruntare...

Deoarece au mulți regi¹⁰ și nu se înțeleg între dinșii¹¹, e nimerit ca pe unii dintre ei să-i mînuim cu vorbe sau daruri, mai ales pe cei din apropierea hotarelor noastre, iar împotriva celorlalți să pornim cu război, pentru ca duș-

mânia față de toți să nu ducă la unire sau la o singură stăpânire¹². De așa-ziși refugiați¹³, trimiși să ne arate drumurile și să ne descopere pe cineva, trebuie să ne păzim cu strâșnicie; măcar că sînt romani, ...ei au uitat de ale lor și sînt cu mai multă tragere de inimă față de dușmani. Pe cei binevoitori să-i răsplătim, iar pe cei care ne fac rău să-i pedepsim¹⁴. Bucatele aflate în țara din apropiere să nu le irosim, ci să ne străduim să le aducem în țară la noi, pe animale și corăbii, căci riurile lor se varsă în Dunăre și căratul se face ușor cu ajutorul corăbiilor¹⁵.

Comentariu istoric

1. Datorită absenței oricărei referiri la biografia lui Maurikios, în lucrarea sa ori în literatura bizantină, nu s-a căzut de acord în cercetarea de specialitate asupra identității și a momentului în care trăiește și scrie autorul lucrării de față. Unii specialiști l-au identificat cu împăratul bizantin Mauriciu (582—602). Alții consideră că autorul ar fi trăit în veacul al IX-lea. Cei mai mulți însă îl identifică pe autor cu un contemporan al împăratului Maurikios, născut chiar în anii domniei acestuia. Această ultimă ipoteză, cea mai verosimilă dintre toate, se sprijină pe o serie de informații relative la situația politică de la hotarele imperiului, prezente în lucrare. Între acestea sînt referirile autorului la tactica de luptă împotriva perșilor și avarilor, care au reprezentat o primejdie reală pentru imperiu pînă către 630, absența oricăror știri despre arabi, care încep să preocupe imperiul începînd cu anii '30 ai secolului al VII-lea, informațiile lui Maurikios asupra prezenței slavilor la nord de Dunăre, în cîmpia munteană, ori lipsa oricăror date privind împărțirea Imperiului bizantin în theme, unitate administrativă apărută după 620. Faptul că, la Maurikios, slavii populează teritoriul de la nordul Dunării, de unde au trecut în masă la sudul fluviului după 602, ne îndeamnă să presupunem că lucrarea a fost scrisă în jurul anului 600. Această dată s-ar potrivi foarte bine și cu bogăția de informații relative la tactica de luptă împotriva perșilor și avarilor.

2. Lucrarea face parte dintr-un gen foarte cultivat în lumea bizantină, cunoscut sub numele de *Strategikon*, gen care a avut o lungă carieră în antichitatea clasică greco-romană și în lumea bizantină. Genul a ieșit din preocupările lumii greco-romane, continuate apoi în Imperiul bizantin, pentru strategia și tactica celei mai adecvate, ce urmau să fie opuse „barbarilor” din exterior. Este remarcabil efortul strategilor romani și bizantini, ce rezultă din aceste lucrări, de a găsi cea mai potrivită tactică pentru a se opune cu succes populațiilor migratoare de la hotarele imperiului, care le ridicau permanent noi probleme. Între cele mai importante lucrări ale genului din literatura bizantină figurează și *Arta militară* a lui Maurikios, care a cunoscut o excelentă ediție critică, cu o versiune românească, datorată filologului H. Mihăescu. Lucrarea cuprinde douăsprezece cărți, de mărime inegală. Cea mai importantă și cea mai originală parte a lucrării, cuprinsă în cărțile VII—XI este consacrată tacticii ce trebuie folosită de bizantini împotriva neamurilor cu care imperiul se afla în luptă: perșii, „scitii” (avarii), „neamurile blonde” (francii și longobarzii) și slavii. Dintre aceste neamuri atenția autorului este reținută de departe cel mai mult de slavi.

3. Asupra etimologiei etnonimului care definește marea familie a popoarelor slave, ce apar în izvoarele latine sub forma *Sclavi* ori *Slavi*, iar în greaca

bizantină *Sclavenoi* sau *Sclavoi*, nu s-a căzut de acord în literatura de specialitate. Specialiștii au pornit în explicarea acestui etnonim de la termenul de „sloveni” prin care slavii înșiși se denuceau. Dintre soluțiile date acestei probleme două par demne de interes. Prima dintre acestea caută originea numelui slavilor în termenul *slava*, care în vechea slavă înseamnă „glorie”, „slavă”; așadar, slavii s-ar fi desemnat la început pe ei înșiși cu termenul de „gloriosi”, „plini de slavă”. A doua soluție posibilă pornește de la ipoteza conviețuirii slavilor și germanilor într-o perioadă mai veche și de la numele de „nemți” dat de slavi germanilor. În acest caz, etnonimul „sloveni” ar avea sensul în vechea slavă de „cei care vorbesc”, adică „cei care vorbesc o limbă înțeleasă”, de la termenul *slovo*, care în slavă înseamnă „cuvînt”, „vorbă”, în opoziție cu „nemți”, care în aceeași limbă are sensul de „cei tăcuți, muți”, cu accepțiunea de „cei care nu vorbesc o limbă înțeleasă”.

4. Unii specialiști moderni consideră că acest etnicon ar desemna o uniune de triburi iraniene, care ar fi stăpînit la mijlocul mileniului I e.n. populațiile slave așezate la Dunărea de Jos și în stepele nord-pontice. Dar mărturia autorilor bizantini din secolele VI—VII, care sînt unanimi în a afirma originea comună a slavilor și a anților, constituie un argument decisiv în favoarea obîrșiei lor slave. Menționăm faptul că ei apar în izvoarele bizantine pînă la începutul veacului al VII-lea, după care dispar din istorie.

5. Pasajul atestă faptul că slavii de la nord de Dunăre trăiau în uniuni de triburi libere, chiar dacă ei acționează în expedițiile din imperiu în coaliție cu avarii și, adesea, subordonați acestora.

6. Acest pasaj este unul dintre cele mai semnificative, ce se află în izvoarele relative la vechii slavi, referitoare la prezența sclaviei în forme patriarhale în societatea veche slavă. Acești sclavi proveneau, de regulă, din prizonieri capturați în cursul războaielor intertribale, într-o primă fază, și din Imperiul bizantin, după stabilirea lor la nord de Dunăre, de unde au întreprins numeroase campanii la sudul fluviului. Alte izvoare bizantine, între care Procopiu din Cezareea, arată evoluția atitudinii slavilor față de prizonierii capturați la sud de Dunăre: dacă la început aceștia erau uciși, mai tîrziu slavii duceau la nord de Dunăre zeci de mii de prizonieri, practică ce constituia o importantă sursă de cîștig pentru ei.

7. Autorul pune aici în lumină cele două ocupații fundamentale ale vechilor slavi, creșterea vitelor și cultura pămîntului, care făceau din ei o populație semisedentaristă, dacă nu chiar deplin sedentarizată.

8. Informația sugerează absența unei stratificări sociale pronunțate în lumea slavă stabilită la nord de Dunăre, informație confirmată de descoperirile arheologice. Organizarea acestei societăți avea la bază obștea gentilică (*zadruga*) în curs de teritorializare, compusă la rîndul ei din cîteva mari familii patriarhale. Abia o dată cu trecerea la sud de Dunăre, în contact cu realitățile sociale superioare din imperiu, procesul de cristalizare a unor structuri sociale ierarhice se accentuează, iar transformarea obștei gentilice într-o obște teritorială devine o realitate.

9. Remarca autorului pune în lumină stadiul de democrație militară al societății vechi slave, în care războiul este o instituție permanentă, ce furniza uniunilor tribale mijloacele de subzistență.

10. Noțiunea de „regi” (gr. *reges*) a fost împrumutată de autorii bizantini din latină (*rex*), pentru a desemna pe conducătorii politici ai populațiilor migratoare și, mai târziu, ai regatelor din Occidentul medieval. În primul caz, autorii bizantini nu țin seama de situațiile foarte diverse existente în societatea migratorilor. Prin termenul de „rege” ei desemnează atât pe șefii populațiilor germane, ce au cunoscut o regalitate în sensul deplin al termenului, cât și pe conducătorii militari ai uniunilor de triburi slave, așa cum este situația noastră, denumiți în slavă *voievozi* ori *jupani*.

11. Pasajul confirmă informația lui Procopiu din Cezareea (*De bello Gothico*, III, 14), potrivit căruia slavii „nu sînt conduși de un singur bărbat ci trăiesc în democrație din cele mai vechi timpuri”. Aceste știri, venite din partea unor autori familiarizați cu imaginea unei societăți ierarhizate în frunte cu un monarh, confirmă ideea că slavii se aflau în această perioadă organizați în uniuni de triburi în frunte cu șefi militari, fără a constitui încă o unitate politică.

12. Avem aici dovada politicii tradiționale a Constantinopolului de a împiedica unirea populațiilor migratoare de la hotarele imperiului prin toate mijloacele posibile, ce merg de la război pînă la subsidii și promisiuni, pentru a slăbi presiunea lor asupra statului bizantin.

13. Acest pasaj a trezit mari controverse în istoriografia noastră mai veche și mai nouă. Termenul de refugiați (*rhefougoi*) pare să indice o categorie juridică. Majoritatea specialiștilor înclină să vadă în acești „refugiați” elemente romanizate refugiate la nord de Dunăre, care serveau drept călăuze armatelor imperiale. Remarca autorului bizantin este însă importantă pentru faptul că unii dintre ei trec de partea dușmanilor imperiului, datorită conviețuirii lor cu populația slavă poposită la Dunărea de Jos.

14. Pasajul are în vedere atitudinea pe care trebuie s-o adopte armatele bizantine față de „romanii” refugiați la nord de Dunăre: pe cei „binevoitori” față de imperiu să-i răsplătească, iar pe cei care au trecut de partea dușmanilor să-i pedepsească.

15. Putem presupune că este vorba de ținuturile din cîmpia munteană, brăzdate de riuri, așa cum ne sugerează și un pasaj anterior care ni-i arată pe slavii ca locuitori ai pădurilor, ai mlaștinilor și bălților greu de pătruns. De altfel, unele dintre riurile de aici poartă nume slave, cum este cazul Ialomiței și Dimboviței, mărturie a perioadei în care slavii au locuit aceste teritorii. Acest fapt explică și termenul de „danubieni” (*Danoubioi*) prin care Pseudo-Caesarios îi desemnează la mijlocul secolului al VI-lea pe slavi.

Sugestii metodice

Știrile lui Maurikios despre slavii vechi pot fi folosite la clasa a VI-a, în lecția *Migrația popoarelor*, cu scopul de a evidenția aspectele dezvoltării socio-economice și politice proprii fazei democrației militare în care se aflau populațiile migratoare, în general, în momentul contactului cu lumea romano-bizantină. Textul ilustrează însă și unele trăsături specifice slavilor vechi, care îi deosebesc de celelalte populații migratoare: locul important al cultivării solului — pe lângă creșterea vitelor, ramură aproape exclusivă la migratori —, fenomen ce a dat stabilitate și vitalitate comunităților slave, structura lor politică „democratică”, care nu a cunoscut o regalitate de tip german.

Totodată, textul poate fi folosit și la elevii clasei a VIII-a, la lecția *Formarea poporului și a limbii române*, în cadrul paragrafului consacrat contactelor dintre slavi și români la nord de Dunăre. Aici se va sublinia momentul târziu al primelor contacte dintre populația autohtonă românească și noii veniți, când poporului român și limba română se constituiseră deja în linii generale. Se va remarca și conviețuirea dintre români și slavi, așa cum apare ea din pasajul relativ la „refugiații” romani, fapt ce explică influențele slave asupra vocabularului românesc și a instituțiilor noastre social-politice din Evul mediu.

CONSTANȚA BREZEANU

INDICAȚII BIBLIOGRAFICE

- FR. DVORNIK, *Les Slaves. Histoire et civilisation de l'antiquité aux débuts de l'époque contemporaine*, Paris, 1970.
- * * * *Istoria Românilor*, I, București, 1960.
- MAURICIU, *Arta militară*, ed. H. Mihăescu, București, 1970.
- L. MUSSET, *Les invasions. Le second assaut contre l'Europe chrétienne (VIIe—XIe siècles)*, Paris, 1971.
- L. NIEDERLE, *Manuel de l'antiquité Slave*, I, Praga, 1923.
- GE. OSTROGORSKI, *Histoire de l'Etat byzantin*, Bruxelles, 1956.